

М. ЗЕРОВ

КАМЕНА

СЛОВО

МСМXXIV

Держтрест „Київ-Друк“
Друк. Ч. 2. Пушкин., 4.
Зам. Ч. 654, тир. 1.000.
Д. У. Д. - Київ Ч. 1103

I

САМОТНИЙ МЕД

НА ОТРИСІ.

З Ередіа.

Глянь: западає день, і вітер посвіжив.
Не в'ються оводи уже над чередою,
І тіні довшають. Побудь, побудь зо мною,
Сердечний гостю мій, посланниче богів!

За кухлем молока з моїх гірських ґрунтів
Там, за вершиною Тифреста сніговою,
Ген-ген побачиш ти Олімп перед собою,
Красу Темпейських лук і Піерійських нив.

А там Евбея спить на лоні хвиль безмовних
І Ета, де Геракл, конаючи, воздвиг
Останнє огнище і перший свій жертovníк.

А там—ясний Парнас і непорочний сніг,
Де громовий Пегас, прокинувшись з зорею,
В свій нестерельний льот рушає над землею.

ХІРОН.

Високо гребінь свій підносить Ета
По-над зелені килими долин.
Кентавр творить, і сім очеретин
І тонкий звук виказують поета.

І спів його, мов тиховода Лета..
Його побожно п'ють Орфей і Лін,
І горя людського гіркий полин
Вмить перетворений на мед Гімета.

Давно забувши рідний свій табун,
Він звик до лікарства і лірних струн,
До людських слів і Фебового лавра;

Настроений на мусикійський тон,
Він переміг звірячу хіть кентавра,
Друг смертних і богів, кентавр Хірон.

САЛОМЕЯ.

П. Филиповичу.

Там Левантійський місяць діє чари
І колихає в серці теплу кров,
Там диким цвітом процвіта любов,
І все в крові — шоломи і тіяри.

А з водозбору віщуванням кари
Греплять громи нестриманих промов...
Йоканаан!.. Не ясний шум дібрів,—
В його словах пустиня і пожари.

І Саломея!.. Ще дитя (дитя!),
А п'є страшне, отрувне пиття
І тільки меч та помсту накликає.

Душе моя! Тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель—
Струнка, мов промінь, чиста Навсикая.

НАВСИКАЯ.

. . . ніжна Навсикая,
Струнка дочка Феацького царя.
М. Рильський.

Феацький квіте, серце Навсикае,
Як промінь злотний на піску морськім!
Перед тобою—вбогий пілігрим
І море пурпурове і безкрає.

Твій царський жест скликає бистру зграю
Служниць, пойнятих острахом німим,
І вроди й гідности струмистий німб
Над чолом ніжним і дитячим сєв.

А Одиссей стоїть, і сам не свій,
Під чарами стрільчастих брів і вій,
Ладен забути безліч мук і горя.

Ясна й зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Еллінського моря
Йому сміється радісна Краса.

ДІВА.

В погожі ночі, в запахущім травні,
Як цвіт буяє і ростуть жита,—
Вона стоїть, пречиста і свята,
Як в оні дні Сатурнові днедавні.

І бачиться: гаї і тихі плавні
Спогадують ті золоті літа,
Як люд не знав ні спису, ні щита,
І війни спали, дикі і безславні.

І пролилася кров. Дзвенить сурма;
Ступає віл під тягарем ярма
І землю грішну кидає Астрєя.

Лиш по весні, в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирєя
І Колос згоди світиться в руках.

СКОРПІОН.

Блаженні дні і ночі на селі,
Землі Волинської родюче лоно,
І дух полів і гомін од балкону,
І крекіт жаб на вітровім крилі!..

А в плесі тихім, мов на синім склі,
Вже позначились клешні Скорпіона,
І Антарес, як іскорка червона,
Уже горів в надобрієвій млі.

Я од'їздив і оком астролога
Допитувався в зір, яка дорога
Мене провадить у майбутні дні...

І Скорпій гас в красі своїй недобрій,
А друг Стрілець виносив по-над обрій
Срібlistий лук і приязні огні.

ГІЛЬГАМЕШ.

Ут-Напіштиме, давній предку мій,
Загублений в далеких океані...
Я Гільгамеш, прославлений на брані,
Я цар Урука, кат і лиходій.

Я друга мав. На щастя й супокій
Він повернув мої змагання п'яні,
І от умер мій добрий Еабані,
І клятих дум мене бентежить рій.

Порадь мене, мій предку староденний,
Як людський вік продовжити нужденний,
Як доступитись загадок буття.

А ветхий дід, мов особливу ласку,
Рипить йому, провадить вічну казку:
Рай та потоп, та дерево життя...

ЕГИПЕТ.

На мотив І. Буніна.

Джерело дня і владарю богів,
Амоне-Ре! Я—Сет, я бог пустині.
Мій славний вороже! В моїй країні
Ти панував десятками віків.

І човен твій в глибокім небі плив,
І фіміям тобі куривсь в долині.
А я дививсь, я йшов... І де, де нині
Той „незатертий слід“ твоїх трудів?

Безносий Сфінкс в околиці Мемфісу,
Могутніх статуй вищерблені риси,
Дрімливий Ніл, окрадений Луксор...

Та обеліск в розпеченій блакиті...
Та на червоній вивітреній плиті
Гієрогліфів плутаний узор...

ТЕЗЕЙ.

...perjure et perfide Theseu!

Перед велінням бога безпорадний,
Закоханий у панцир свій і спис,
Егеїв син на жертву їм приніс
Свою любов і серце Аріядни.

Його повів геройства клич принадний,
Берло і меч, і легкий біг коліс,
І під витрилом чорним він повіз
Всю душу і всю кров на подвиг ратний.

Та до кінця повитих горем днів
Не міг забути він прозорих снів
Егейських хвиль і золотого Криту.

І перед смертю, мов німий докір,
Все увижав седмицю білих зір
Та злототканий пояс Афродити.

ПРИСВЯТНИЙ НАПИС.

З Ередіа.

Мій дар Ареєві, Незгоді і Війні.
О, друже добрий мій, допоможи старому
Цей меч пощерблений, недобиток шолому,
І щит, мій добрий щит, повісить на стіні.

Візьми туди-ж і лук. Ти-б не повірив—ні?—
Що я коноплею по дереву твердому
Його обмотував (він не дававсь нікому)
І руки накладав на тетиву міцні.

А от і сагайдак. Летючої, дзвінкої,
Дарма стрілецької ти в нім шукаєш зброї—
Моїх досвідчених і прудкокрилих стріл.

Я їх не змарнував. На жертву нашій волі
Я чесно їх оддав. У купах перських тіл
Зосталися вони на Маратонському полі.

ОЛЕКСАНДРІЯ.

Когда мне говорят: Александрия...

М. Кузьмин.

Згасає день, і море вечорів,
Пасатний вітер нам вітрило рве,
І чорний корабель спішить-пливе
До портових огнів Олександрії.

Он в сутіні велике місто мріє,
Гуде і дихає, немов живе—
О серце світу, муз житло нове,
Новий Парнасе, нова Піеріє!

Ми скрізь були. Нас вабив спів сирен,
Сарматський степ і мрамори Атен,
І Сапфо чорна скеля на Левкаді,—

Але ніщо не хвилювало так,
Як Ф́арос твій, твій білий Гептастадій
І тінню чорною піднесений маяк.

ГОРАМ БОЖЕСТВЕННИМ.

З Ередіа.

Ви, сині льодовці, гранітні верховини,
Уламки гострих скель, ви, подуви вітрів
Над морем золотим розложистих ланів,
Провалля і ліси, де спочивають тіни.

Печери темряві, непривітні долини,
Де непокірливі вигнанці давніх днів
Воліли наслухать до клетоту орлів,—
Благословення вам од рабської родини!

Утікши від тюрми і міста клятих стін,
Цю стелу і олтар поставив раб Гемін
Вам, гори, сторожі незайманої волі:

На вас, ясні шпилі, що мовчите весь вік,
В повітрі чистому, яким не дишуть долі,
Людини вольної лунає вольний крик.

КОНКІСТАДОРИ.

З Ередіа.

Мов зграю сторожких від пада шуляків,
Яким докучили біда і безнадія,—
З Палоса мертвого так поривала мрія
Неситих, сміливих і хижих моряків.

Іх вабили скарби далеких берегів,
Де шире золото в підземних жилах спіє,
І під пасатами їх щогли віковії
Хилились наперед до західних світів.

В чеканні славних діл і вчинків героїчних
Фосфорно-осяйна блакить морів тропічних
Злотистим маревом вінчала їхні сні;

Або, скидившись над хвилі неозорі,
Із білих каравел дивилися вони,
Як від незнаних вод незнані сходять зорі.

КНЯЗЬ ІГОРЬ.

Князь Ігорь очі до зеніту звів
І бачить: сонце під покровом тьмяним..
О, земле рідна! ти—за шолом'янем,
І горе чорний накликає Див.

Та не вважає князь на віщий спів:
„Нум, русичі, славетні дні спом'янем,
Покажем шлях кощеям препоганим
До Лукумор'я голих берегів!“

А любо Дону шоломом зачерпти!..
Одважний князю, ти не знаєш смерти:
Круг тебе гуслі задзвенять, тебе

Від забуття врятують і полону.
В стремéнах став, зорить. А кінь гребе
І ловить ніздриями далеку вохкість Дону.

ТУРЧИНОВСЬКИЙ.

Прудкий, меткий і на пригоди ласий,
Ще юнаком він кинув батьків двір
І в світ поплив, у неоглядний вир,
Забувши бурсу і марудні класи.

Блукав, співав на розмаїті гласи,
Втішав дяків і католицький клір,
А раз, подібний до летючих зір,
З церковних хор помчав через баляси.

Та от по роках проби і блукань
Прибився знов у рідну Березань,
Щоб тут спізнати солодощі спокою.

Епічний пиворіз, герой-вагант,
Він сів всюди щедрою рукою
Колядку, діялог і „блудний кант“.

КЛАСИКИ.

Ви вже давно ступили за поріг
Життя земного, лірники-півбоги,
І голос ваш—рапсодії й еклоги
Дзвенять вві тьмі Аїдових доріг.

І чорний сум, безмовний жаль наліг
На берег наш, на скитські перелогі...
Невже-ж повік не буде вам спомоги
Навідатись на наш північний сніг?

І ваше слово, смак, калагатія
Для нас лиш порив, недосяжна мрія
Та гострої розпуки гострий біль.

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує ваш строгий стиль—
Ясна, дзвінка закінченість сонета.

II

MEDIA IN BARBARIA

ПІД КРОВОМ.

О. Бургардтові.

Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
Де розум і чуття—все спить в анабіозі,
Живем ми, кинувши не Київ,—Баалбек.
Оподаль від розмов, людей, бібліотек,
Ми сіємо пашню на непочате лоно;
Часами служимо владиці Аполлону,
І тліє ладан наш на вбогім олтарі.
Так в давній Ольбії захожі різьб'ярі,
Серед буденних справ і шкурної громади,
В душі плекали сон далекої Еллади
І для окружних орд, для скитів-дикунів
Різьбили з мармору невиданих богів.

В СТЕПУ.

Високий, рівний степ. Зелений ряд могил.
І мрійна далечінь, що млою синіх крил
Чарує і зове до еллінських колоній.
Ген-ген на обрії сільвети темних коней,
Намети і вози, і Скити орачі.
Із вирію летять, курличучи, ключі;
А з моря вітер дме гарячий, нетерпливий.
Але по що мені ті вітрові пориви
І жайворонків спів, і проростання трав?
З якою-б радістю я все те проміняв
На гомін пристані, лиманів синє плесо,
На брук і вулиці старого Херсонесу!

ТЯГАР РОБОЧИХ ЛІТ...

Тягар робочих літ наліг мені на плечі.
Стих безтурботний сміх і споважніли речі.
І голос чую я настирливо-шорсткий:
Лукавий наймите! А де-ж доробок твій,
Де плід твоїх трудів і творчости твоєї?
Чи-ж добре ти робив над чорною ріллею?
Чи встигнеш, поки день, скінчить свої жнива?
Як гірко слухати оті терпкі слова
І як не задрить вам і молодості вашій –
Цій сповненій вина і ненадпитій чаші,
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над білим сном долин!

В П'ЯТИ НЕМУДРИХ ДІВ...

В п'яти немудрих дів євангельської притчі
Взяла ти посох свій і свій мандрівний світоч.
Весела і струнка, в вінку живих надій,
Ступила ти на шлях на зловорожий свій.
Ти ждала дивних див, героїв сутозлотих,
А дні текли смутні, у ненастанних слотах,
Без ранків соняшних, без героїчних дій.
І згасли ранні сни, і догорів олій;
По краплі розійшлось чуття твоє багате,
На гордий дух лягли мандрівництво і втрати,
І от—настав твій час, і в той святочний час
Твій посох поламавсь і світоч твій погас.

ПРАОСІНЬ...

Як ніжна праосінь ти йдеш моїми снами;
Мов китиці калин рожевієш устами,
Очима темними, мов вереснева ніч,
Округлістю тьмяних алебастрових пліч
Ти невідступно скрізь з моїми почуттями.
Проміння слів твоїх стоцвітними огнями,
Стожарами мені горить у далині.
Ти давню праосінь нагадуєш мені:
Широколанний степ, бліді свічада ставу,
Берегових грабів грезет і злоголави,
Повітря з синього і золотого скла
І благодатний дар останнього тепла...

ОВІДІЙ.

Suppositum stellis nunquam tan-
gentibus aequor...

O v i d., Trist. III, 10, 4.

Братерство давніх днів! Розкішне, любе гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнанця Назона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зіма
Та моря тужний рев, та варвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод;
Улітку чорний степ... ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається Сармат і все руйнує в-край
І бранців лавами вигонить за Дунай.

БЕЗСМЕРТНІСТЬ.

Утешься: не увял Овидиев венец...

Пушк и н.

Вінець Овідія во віки не зов'яне:
Безсмертний „Плач“ його, гіркий і незрівняний,
Душні елегії, мов цвіт весняних лоз,
І чари соняшні його „Метаморфоз“,
І мудрі тонкощі ученого кохання.
Хай Цезарь злобствує, і хай літа вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вплетуть.
І хай гуде Сармат і Гети смерть несуть,
А гнівний Понт реве і горами вергав,—
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавольний лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад.

ЕЛІЙ ЛАМІЯ.

Aeli vetusto nobilis ab Lamo...

Hor. Carm. III, 17.

Ще за дитинних літ бував я у Мессали.
Улюбленці камен там зорями сіяли;
Там вабили серця, там чарували нас
Вергілій і Тибулл, жалібний Вальгій, Басс
І Галла смутна тінь. Але в моєму серці
Зосталися навек нестриманий Проперцій,
Овідій сміливий та многомудрий Флакк.
Приязні їхньої невимушений знак
Ціню я над усі тріумфи й консулати.
Ти хочеш бачити їх руку, їх присвяти?
Там, між пожовклих книг, найкращий мій клейнод
Лежит автограф двох Горацієвих од.

III

РИМЛЯНИ

ОРФЕЙ І ЕВРИДИКА.

Вергілій, Георгіки IV, 453—529. Оповідання Протея.

Горе твоє і біду заподіяла божеська воля:
Тяжкий покутуєш гріх, ще й кара ласкава занадто.
Тільки-б погодилась Доля, Орфей-би нещасний подвоїв
Міру твоїх бідувань за смерть Евридики дочасну.
Та пригадай, як вона по-над струмнем тікала від тебе.
В травах високих, що берег вкривали, тоді ненароком
На ядовиту гадюку вона наступила — о, леле!..
Приязні хори дріяд плачем обізвалися в горах.
Скелі Родопів по ній смуткували, і Гетів країна,
І верховини Пангеї, і люд войовничого Реза,
І Оритія, і Гебр многоводий... Співець-же невтішний,
Лірній струні довіряючи біль і скорботи любови,
Тільки про тебе, кохана, на березі моря — самотний —
Тільки про тебе співав од рана до сутнів ночі.

Навіть в печери Тенара, в ті пащі Плутона неситі,
В темні гаї непроглядні, понурого сповнені жаху,
Він увіходить, простуючи в царство грізного владики,
Де незворушні серця, неподатні на людські благання.
Але на звук чарівний з глибин що-найглибших Ереба
Товпляться тіні легкі, примари, позбавлені світла,
Мов незліченних пташок в деревах перелякані зграї,
Як од вершин проганяє їх сніг або слоти холодні.
Тут матері й батьки; змарнілі, знесилені смертю
Постаті давніх героїв; дівчата, що вмерли до шлюбу,
І юнаки, що на очах батьків у вогні спопеліли,—
Всі, кого чорне багно, невірні й гидкі очерети
Та драговинна нетеча Коїту навек ув'язнили
Ще й дев'ятьма оборотами Стикс одділив од живущих.

Весь, до найдальших осель, заслухавсь здивований Тартар
Сірі вужі Евменід—тії коси страшні—не сичали;
Цербер не смів роззявляти потрійної пащі своєї
І Іксіонове колесо, гнане вітрами, спицилось...
І вже вертався співець, підіймаючись вгору, до сонця,
Муки пекельні пройшовши, здобувши свою Евридику,
Що поспішала позаду, покірна словам Прозерпіни,
Як, перейнятий нараз напів-божевільним бажанням
(О коли-б чорний Аїд міг прощати такі почування!),
Він зупинивсь і, знеможений духом, забувши умову,
На Евридику поглянув, уже на порозі ясному.
Жаль невимовний! Розбито угоду з царем попідземним!

Тричі нечуваний грім прокотився над плесом Аверну.
„Леле!“ — озвалась вона... „Хто нас губить, Орфею неща-
Хто прогнівився на нас?.. Недоля мене повертає [сний,
В темрявий Орк, і ніч налягає на зір мій померклий...
Любий, прощай! Я уже не твоя і даремне до тебе
Я простягаю долоні, поійнята підземною ніччю“.
Так промовляла вона і раптом, як дим у повітрі,
Щезла з очей... Даремне він мчить, розпростерши обійми,
Тільки повітря він ловить руками. Даремне він рветься
Щось на останку сказати їй, крикнуть, — весляр невбла-
Вдруге його не бере на той бік багнистої хвилі... [ганий
Що йому діять, як знову бламати йому за дружину,
Сльозми якими, якими словами й до кого молитись?..

Сім, переказують, місяців він побивався і, тужний,
По-під бескетами в горах і над течією Стримона,
Горе своє повідаючи зорям півночи холодним,
Лютих зворушував тигрів, дуби поривав за собою.
Так Філомела в кущах, під широким наметом тополі,
Ніжне поріддя шукає своє молоде і безпере,
Як постерігши гніздо, хто жорстокий поб'є пташенята.
Плаче що-ніч на гіллі, незрівняну виплакує пісню
І поновляє її, навіваючи тугу щемлячу.
Серце співцеві не вабить ні шлюб, ні солодке кохання,—
Гіперборейські льоди, Танаїду засніжені луки,
Ниви Рифейські, морозами куті, обходить, самотний,
В скаргах своїх поминаючи Дита змарновану ласку

Та незабутнє подружжя. — Ціконські жінки, розлютившись
За повсякчасну зневагу, на оргії Вакха всенощній
Вбили Орфея і тіло його розметали по полю.
І як білішу від мarmору мчав його голову стяту
Гебр Еагрійський по вирах найглибших, уста похололі
Все вимовляли ім'я Евридики. Тебе, Евридіко,
Кликала вірна співцева душа, покидаючи тіло,
І „Евридіко“ луною той клич береги повторяли.

НА КОСТЯХ.

Вергілій, Георгіки I, 483—497.

В ті вікопомні дні все віщувало нам
Криваві зграї бід. Нелагідним богам
О як даремне ми офірами годили:
В утробі наших жертв лише зловісні жили
Знаходили жерці; кров біла в джерелах,
І ніч розносила по вимерлих містах
Погрозливе виття голодної вовчиці.
Серед ясного дня спадали блискавиці
Й комети в темрявих палали небесах.
В лихій усобиці, в погибельних боях
Знов зустрічалися братерські легіони,
І вдруге римська кров точилася червона
Під мурами Філіпп, на ярий цвіт долин.
Колись настане час, і мирний селянин,
В тім краї ідучи облогом-новиною,
Віднайде меч і спис, поточений іржою,
І білим лемешем у чорній борозні
Натрапить на шолом і стріли мідяні,
І стане, вражений розбіжними чуттями,
На полі тім страшнім, над білими костями.

НА ОСТРОВИ ЩАСЛИВИХ!

Горацій, Епод XVI.

Друге уже покоління в війні громадянській конає,
Від власної руки занепадає Рим,—
Рим, що його не змогли подолати ні Марси сусідні,
Ні царське військо грізної Етрурії,
Ні Капуанців звитяжне змагання, ні зброя Спартака,
Ні нещодавне зрадництво Аллоброгів!
Нині-ж цей Рим, що його не збороли ні орди Германців,
Ні Ганнібал, погроза наших прадідів,
Згине, зітрється від нашого-ж кров'ю заклятого роду,
І де був город, дикий звір оселиться,
Варвар тут ступить на порох священний, тут кінь переможця,
Б'ючи копитом, вчваль промчить по звалищах,
Й Ромула кості, побожно укриті од вітру і сонця,
Рукою порозмітує зухвалою.

Але спитаєтесь ви—усі разом, чи може найкращі—
Де від нещастя і горя порятунок вам?
Кращої ради немає: зробіть, як зробили Фокейці,
Що рідну землю кинули з прокляттями,

Ниви і отчі оселі, і храми на здобич оддавши
Кривавим вепрям та вовкам-драпіжникам.
Так попростуйте і ви, куди ноги покажуть, куди вас
Помчить сваволя лютих бур морських.
Згода, братерство, рушаймо? Чи ждатимем ліпшої ради,
Чи може—в добрий час!—пливім, не гаймося?
Тільки присягу зложімо: що поки не вирне каміння
З глибин морських, втеравши всю вагу своєю,
Поки потворна жага не з'єднає олєницю з тигром,
А з шуляком покірну й тиху горлицю,
Поки Матинські шпилі не скупаються в Падовій хвилі
І Апеннин до моря не присунеться,—
Ми не поставим вітрил, не помислим назад подаватись,
Поти нам гріх до краю плисти рідного.
З цим закляттям страшним, що зав'яже нам день повороту,
Всею громадою, чи може часткою,
Кращою часткою—в путь! Хто зборений, втратив надію,
Хай застається в ліжкові ганебному.
Ви-ж, непохитні серця, не зважайте на лемент жіноцький,
І в путь, і в путь—повз береги Етрурії!
Нас Океан дожидає. І плесом омиті широким,
Нас острови манять щасливії,
Де й непоораний лан буває Церериним даром
І непідчищена галузка—виногородами;
Де плодовита маслина надій хлібороба не зводить
І смоква стиглим зеленіє овочем;

Мед витікає з дуплистого дуба, де з верхогірря
Струмки прозорі мчаться водоспадами.
Там до дійниць самохить наближаються кози, і вівці
Приходять радо з вим'ям переповненим;
Там вечорами ведмідь не обходить кошари з ричанням
І гадина в землі плідній не кублиться...
Див не злічимо там: Евр бурливий ланів-перелогів
Не розмиває зливами могучими;
Але й посухи нема, і зерно в борозні там не гине,
Бо мудро дощ і спеку там розмірено...
Там аргонавтів весло не плескалось в нерушеній хвилі,
Не мандрувала там Медея зрадниця,
Не повертали туди ні сидонські купці свого човна,
Ні змучена ватага Одиссеєва.
Ті береги призначив для побожного люду Юпітер,
Як опорочив вік ясно́го золота.
Мідь і залізо правують тепер,—та праведним людям
Єсть порятунок на блаженнім березі.

ДО ХЛОЇ.

Горацій, Оди I, 23.

Чому від мене так ти утікаєш, Хлоє.
Мов сарна молода, що в горах—боязка—
Страшиться вітрику і тиші лісової
І матері шука.

Відновлена весна прогомонить гаями,
Зелена ящірка в кущах зашелестить,—
Вона жахається і дивиться без тями,
І вся вона тремтить.

Таж я не лютий тигр і вийшов не на згубу,
Я не Гетульський лев, щоб сарни розривать...
Пора вже дівчині, що виросла для шлюбу,
Від нені одставать.

НА ПОВОРОТ ДРУГА.

Горацій, До Помпея, Оди II, 7.

Мій вірний спільнику в ті многотрудні літа,
Як воєвода Брут у похід нас повів,—
Який це добрий бог вернув тебе, квірита,
До неба рідного і рідних берегів?

Помпею, друже мій! Як часто ми при чаші
Вкорочували дні немішаним вином,
І кучері буйні благоухали наші
Під миром дорогим і запашним вінком!..

І день Філіпп настав. Без чести і без слави
Покинув я свій щит і з бойовища втік.
Там мужність зламано, там що-найкращі лави,
Наш що-найкращий цвіт там головою ліг.

Та кризь ворожий тиск мене промчав Меркурій,
Він хмарою повив і врятував мене,
Тебе-ж, коханий мій, знов підхопили бурі
І в море понесли, розгніване й гучне.

І нині ти вернувсь. Обіцяним бенкетом
Вшануй Юпітера: скінчилася війна.
І в сад мій завітай,—лавр тінявий росте там,
Лягай у холодку і не жалій вина.

В різьблений кубок лий масійського старого,
І знайдеш забуття від смутку і трудів.
Гей, слуги, хто пролле нам пахощів із рогу?
Хто зелені подасть і мірту для вінків?

Кого з нас жеребок Кипріянки позначить,
Щоб нам господарем на учті величать?
Як радісно мені, як весело—пиячить
І друзів поворот безумством зустрічать!

ВІЙНА І МИР.

Тибулл, Елегії I, 10.

Хто, розкажіте мені, хто вигадав меч смертоносний?

Що то за серце було?—Криця холодна, тверда!

Хто поміж людом посіяв незгоду, хто війни накликав?

Хто до погибелі нам путь найкоротшу вказав?

Ні, не винуймо його: на дикого звіря скував він

Те, що по злобі своїй ми на братів занесли.

Золото нас порізило,—хто чув про війну та грабунки,

Як на бенкеті шумнім буковий кубок ходив?

Замків і веж в тії дні не було, і пастух безтурботний

Любо і солодко спав серед безпечних отар...

От коли-б жити я мав,—щоб не бачить ганебної зброї,

Мідноголосих рогів, сурем не чуть бойових...

Нині-ж рушай на війну, і спис уже десь наготові,

Що в неминучім бою віку мені вкоротить.

Батьківські лари! Врятуйте мене: ви мене доглядали,

Як малолітнім хлоп'ям я пригортався до вас.

Згляньтеся й нині, старі й дерев'яні, як досі гляділи

На старосвітський поріг прадідів давніх моїх.

Правда і честь не хитались тоді, як без зайвих розкошів,
В сільській хатині стояв простого дерева бог.
Він вислухав молитви, коли хто виногрона приносив
Або вінок польовий йому на кучері клав.
Він вдовольнявся малим: короваем од власника дому
І золотим стільником від помішниці-дочки.

Тож одверніте, молю, мідноковані стріли од мене:
З хліву найкращих ягнят вам на офіру я 'ддам.
Сам я за ними піду в найчистішій убранні своєму,
Кошики міртом впов'ю, міртом прикрашу чоло.
Жертвами вам догожу я; хай інші беруться до зброї
І побивають грізних в лютім бою ворогів,—
Я про ті подвиги й січі волю на учті послухать,
Як красномовний вояк табори чертить... вином.

Чорную смерть закликати війною,—скажіте, для чого?
Всюди і так сторожить, всюди чатує вона,
А під землею-ж немає ні лук, ні садів-виноградів,—
Цербер лише навісний та осоружний Харон,
І невимовно-смутні, обгорілі в огні похороннім,
Там, коло темних озер, тіні никають бліді.

Краще прославмо того, хто серед дітей і онуків
Стріне у хатнім теплі старість повільну свою.
Хто за отарою в горах блукає і певен, що дома
Вірна дружина йому теплу вготує купіль.
Так-би пожить і мені, щоб і в мене посивіли скроні
І пережиті літа в пам'яті встали моїй.

Мир-би тим часом обходив поля... Осяйній, благодатний,
    Ти нам у ярма криві впріг непривичних волів.
Ти насадив виноград, і соком міцним бурштиновим—
    Батьківським давнім добром—серце дітей звеселив.
Тільки з тобою в шанобі трудівницький заступ і рало,
    А войовницький шолом їсть невідступна іржа.

ФІЛЕМОН І БАВКІДА.

Овідій, *Метаморфози* VIII, 611—724.

Так закінчив Ахелой, і та повість його незвичайно
Всіх здивувала. Один лиш наваживсь сміятися з неї
Впертий отой богоборець, Іксіонів син невгамовний:
„Це-ж небилиці плетеш, Ахелою, ти: надто могуті
В тебе боги Олімпійські, як можуть всі речі змінити“.
Всі остовпіли: жажнулися слів нерозважних. І тільки
Старший літами, розсудний Лелег так на те відгукнувся:
„Ні, не кажи, Піритою, — безмірна небесная влада,
Краю нема і кінця їй: схотіли безсмертні — і сталось.
Сумнів твій тут не до речі. Ось слухай!.. На горах Фри-
Десь і понині стоїть стіною обнесена липа; [гійських
Дуб многолітній росте біля неї, а вколо — болото...
Я побував там, як Піттей мене посилав у дідичне
Батькове царство... Куток той родючий, залюднений здавна,
Нині багнищем лежить, дозвілля чайкам та гагаркам.
В людському вигляді раз завітав сюди батько Юпітер
З сином своїм Атлантенком, звістовником неба крилатим.
Сотні осель обійшли олімпійці — благали спочинку,
В сотнях осель олімпійців не пущено. Радо зустріла

Іх тільки хижа одна, очеретом болотяним крита.
Жив там старий Філемон і бабуся старенька Бавкіда.
Там оселились вони, ще за літ молодих поєднавшись,
Там і постарілись, в тій таки хаті. Жили-бідували,
Але на те не вважали, і вбожество їх не гнітило,
Слуг-би ти в них не знайшов; їх двоє жило на господі,
Хазяйнували самі і самі-ж собі вірно служили.

Ледве безсмертні боги завітали до вбогих пенатів,
Й голови низько схиливши, в тісненькі просунулись двері.
Тут їх старий Філемон запрошає сидать на ослоні,
А працьовита Бавкіда рядом той ослін покриває.
Потім до огнища йде і в попелі ще не холоднім
Жар вигрібає, кори докидає і листу сухого,
Трудно і пильно старечим диханням огонь здобуває,
Зносить з гори після того трісок та всіякого хмизу,
Дрібно ламає його, під казан мідяний підкладає,
Й ту, що з грядок поприносив господар, городину чистить.
А Філемон бере вила двузубі тимчасом у руки
І хребтовину задимлену з чорної балки здимає.
З тої свинини, що довго про свята держали під дахом,
Він невеличкий шматок одрізає і варить в окропі.

Щоб не занудились гості, щоб час їм минав веселіше,
Розпочинають старенькі розмову. — Прип'яте за вушко,
Висіло в хаті корито; його наливають водою,
Вишнім богам присувають—обмити натомлені ноги.
Ліжко було в них старе, з вербового дерева збите,

Був і сінник з осоки, на вербовій простелений рамі.
Ковдрою вкрила сінник господиня, — так тільки у свята
Ліжко вона застеляла, хоч ковдра, стара і дешева,
Тільки й годилась на те, щоби ліжко вербове вкривати.
От і злягли олімпійці. Приносить тоді господиня
Стіл, — але стіл припадає на ногу; малий черепочок
Вирівняв ногу старому служаці, а м'ята зелена
Зверху старанно його для почесної учти натерла.
Ставить тоді господиня двохкольорові маслини,
Терен осінній смачний, прозорим налитий розсоллом,
Редьку, цикорій і сир, а з сиром одціженим поряд —
Яйця, що в попелі злегка спекла для гостей подорожніх
Все те на глиняній чистій посуді. Вино розмішали
В глинянім чистім кратері; поставили букові кубки,
Пильно, уважно натерті пахучим з середини воском.
Хутко потому на стіл і гаряча з'явилася страва,
З нею й вино молоде... Згодом трохи все те одсувають,
Щоб переміну нову на тісному столі розмістити.
Тут і горіхи, і смоква, і дактилі сушені, в зморшках,
Сливи солодкі, пахучі, у кошику яблука стиглі,
А посередині меду стільник. І миліші від страви —
Щира і щедра гостинність та ясні обличчя старечі.

От примічають старі, що як стане кратер порожніти,
То вже й незнать відкіля самохіттю вино прибуває.
Вражені дивом таким, затремтіли дідки богобійні,
Просять дивочних гостей пробачить за страву убогу...
Був на господі у них гусак, що за сторожа правив —

Сторожа того вони й прирікають на жертву безсмертним. Довго він крилами бив, все з-під рук виривався старечих, Поки не вдавсь до гостей та й під ноги до них не забився, Гости йому врятували життя і, підвівшись з-за столу: „Так, ми безсмертні боги!“ прорекли. „Ми йдемо: покарати Селище ваше за гріх і блюзнірство. Та ви не страшіться: Кара на вас не впаде. Отже вашу оселю лишіте й разом за нами ідіть на шпилі й полонини нагірні“. Божому слову коряться старі і, що сили обпершись На подорожні щіпки, помаленьку здійсмаються вгору.

Вже недалеко були й від вершини гірської, так, певне, Пущена з луку стріла долетіла-б,— оглянулись (горе!): Все, що в долині було, затяглося болотом і тільки Іхня хатина зосталась. Та поки дивуються диву, Поки недолю сусідську оплакують, видко стареньким, Як та хатина мала, що й для них затісною здавалась, Храмом величним стає: замість сох піднеслися колони, Замість гнилої содоми блищить непідроблене злото, Двері різьблені, важкі і мармуром висланий танок. Чують, ласкаві слова син Сатурнів до них промовляє: „Праведний старче і ти, достойна та праведна жено! Що-б ви хотіли від нас?“ Поспитавшись ради в дружини, Спільне бажання тоді Філемон одкриває безсмертним: „Хочемо бути жерцями і храму святого глядіти; Та як у згоді дійшли до кінця свого віку земного, Дайте і вмерти відразу обом, щоб мені не прийшлося Бачить дружини в огні та і їй — щоб мене не ховати“.

Так по їх волі і сталось. І храму вони доглядали,
Поки точилось життя. Раз, знеможені віком і кволі,
Вийшли із храму на ганок вони; обступили їм пам'ять
Давні події; стоять, розмовляють, аж бачить Бавкіда:
Зазеленів Філемон; придивився старий: його жінка
Криється листом—і от вже шумить верховіття над ними.
Поки ще можна було, розмовляли обое, а потім:
„Друже, прощай!“ проказали та й одночасно корою
Іхні уста поросли. І досі ще люди тамтешні
Вказують двоє дерев, що старе заступили подружжя.

Так повідали мені старі та й поважані люди.
Правду святу говорили. Я бачив вінки там на віттю,
І покладаючи свіжу свою плетеницю, промовив:
„Люди, шануйте богів, то й вам тоді шана до віку“.

ЖИТТЯ ПОЕТОВЕ.

Овідій, Тристії IV, 10.

Любощів ніжний співець, як свій шлях життєвий перейшов

— Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя. [я,—

Мила отчизна моя — Сульмон, на джерела багатий;

Дев'ятдесят туди миль треба від Риму пройти.

Там я на світ народивсь, а щоб добре ти рік той затямив,

Знай, що однакова смерть консулів стріла тоді.

З діда і прадіда рід наш поважний із кінників римських,

Не випадковість, не гріш в люди виводили нас.

Парость не перша в сем'ї, — коли я на світ появився,

Був уже брат у батьків, старший од мене на рік;

Але Зірниця одна привітала народження наші,

День святкувався один, тільки на два пиріжки.

Був то один із п'яти, зброєносній Мінерві відданих

Днів, коли перші бої в цирку кривавлять пісок.

В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:

В Рим до найкращих знавців батько обох нас послав.

Брат мій ще з літ молодих вінець красномовства вподобав,

Форума сварки гучні вабили серце його.

Серцю-ж моему з дитинства подобались святощі неба,
Муза до тихих пісень кликала душу мою.
Часто мовляв панотець: „Не за хлібне ти діло берешся
Славен Гомер, але й він так і помер нуждарем!“
Батькове слово узяв до душі я і, муз призабувши,
Спробував прозу писать, кинув я метри дзвінкі, —
Тільки-ж писання мое самохіть окрилялося ритмом,
Що-б не почав я писать, вірші складались самі.

Роки тим часом минали — нечутною перше ходою,
Вільної тоги настав день для обох юнаків,
Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий,
Нахили серця проте не відмінилися в нас.
Брат мій подвоїти встиг в житті своїм десять лиш років, —
Вмер, і я мав почуття, ніби себе я втеряв.
Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
Членом колегії трьох де-який час я пробув.
Курія далі чекала; та звузив я рубчик червоний,
Бо не по силі моїй був той почесний тягар;
Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці,
А честолюбство мені завжди огидне було;
Сестри до того-ж Аонські шептали про творче дозвілля,
Що уявлялось і так даром найкращим мені.

Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
В кожнім улюбленці муз бога я серцем вчував.
Слухав я Макра старого читання — поему про „Птахів“
Та про отрутих гадюк, та про цілюще зело.

Часто Проперцій мені довіряв свою сповідь огненну:
Щира й правдива приязнь нас сполучала обох.
Басс, знаменитий сатирою, славний гексаметром Понтик
Спільники любі були тих товариських зібрань;
І незрівняний Горацій втішав нас багатством мелодій,
Пісні химерно-тонкій рідну навчивши струну.
Тільки на образ Вергілія, знав я, і смерть передчасна
Увирвала з мого життя дружбу, Тибулле, твою.
Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець — Проперцій,
Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.

Як я старіших колись, так мене привітали молодші;
Хутко Талія моя стала відомою всім.
А виступав я з читаннями перед громадою в Римі, —
Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.
Хист мій співецький збудила прославлена в місті Коринна,
Так неправдивим ім'ям владарку звав я свою.
Досить тоді написав я, та все, що вважав негодящим,
Сам — вибагливий співець — кидав в огонь без жалю...
Правда, тоді, як я йшов на вигнання, багато спалив я
Навіть достойних пісень, в гніві на музу свою.

Серце було в мене чуле, покірне Еротові серце;
Часто з найменших причин поломеніло воно.
Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
Та на іменні моїм плям і чуток не було.
Мало не хлопцем мене оженили; немила та жінка
Дуже недовго жила шлюбним зо мною життям.

Друга її заступила; не смію догани її скласти,
Але недовго й вона леже ділила моє.
Третя й остання діждала зо мною поважного віку,
Та й на заслання мене випало їй виряжать.
Мав і дочку я єдину і внуків од неї діждався,
Двох вона мала дітей, але і шлюб не один.

От уже шлях свій промірявши, вмер панотець мій спокійно,
Дев'ять десятків прожив він на своєму віку.
Гірко я плакав за ним, так-би й він оплакав свого сина,
Скоро й паньматці своїй почесьть останню я склав.
Щастя їм випало, що мого горя вони не діждали,
Що мого вислання день їх в домовині застав.
Щастя й мое що недоля мене не при них перестріла,
Не довелося старим гірко за мною тужить.
Та як од мертвих не тільки ім'я на землі застається,
І од високих кострів тінь одлітає легка;
І як про горе моє прилине до вас поголоска,
І по-над Стиксом мутним будуть судити мене,—
Знайте, кохані, тоді, що причина мого вигнання—
Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.

Мертвим належне оддав я; для тебе, читачу сердечний,
Знову продовжую я повість скорботну свою.
Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
В кучері чорні мої позапліталася скрізь,
І переможний їздець на моєму віку Олімпійський
Десять вже взяв нагород і завітчався вінком,—

Як несподіваний Цезаря гнів мене вислав у Томи,
Де Чорноморський бурун в західні б'є береги.
Кари моєї причина і так аж занадто відома,
Але про власну біду свідчить не вільно мені.
Зрада сопутників, прикrostи слуг—що я згадувать маю? —
Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
Тільки-ж дух мій не схитнувсь, не скорився лихій яі него'д
Скупчив всі сили свої, щоб перетерпїть біду,—
Бід-же на мене звалилося стільки на суші й на морі,
Скільки зірок золотих в небі високім горить.
Давні дозвілля, солодке життя довелось забути
І в непривичній руці зброю належну піднять. [ким,
Берег Сарматський, суміжний із племенем Гетів стрілець
Зрештою нас привітав після набридлих блукань.
Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
На самотині свою пісню складаю сумну.
І хоч нікого нема, хто-б її привітав благодуже,
Але скорочує день, час забірає вона.

Дяка, о музо, тобі, що живу і страждання я зношу,
І що це трудне життя не надломило мене.
Ти бо потіху даєш, ти приходиш до мене як ліки
І заспокоюєш ти серце турботне мое.
Вождь і сопутник вси: пориваєш мене від Дунаю,
На Геліконі мені місце почесне даєш;
Ти, що нерясно буває, мені за життя ще з'єднала
Славу й потужне ім'я, шану посмертну співців.

Заздрість, що все сьогочасне принижує завжди і ганить,
В пащі неситій моїх не поглинула пісень.
І хоча наша доба породила великих поетів,
Але прихильні були людські й для мене уста.
І хоч на думку мою є багацько співців поважніших,
Поруч із ними й мене ставить ласкавий читач.
Передчування-ж співецьке говорить мені — та чи правда? —
Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм.
Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали, —
Дякую красно тобі, любий читальнику мій!

ДО ТУККИ.

Марціал, Епіграми XII, 44.

Епос складав я, і ти вже над епосом сохнеш. Я кинув,
Щоби натхненням своїм в тебе хвали не відбить.
От на котурні трагічним моя показалася муза,
Але... в трагічним плащі вже похожаеш і ти.
Лірну струну колихнув я, каменам Апулії люблю —
Знову хвилюєшся ти, плектр перехоплюєш мій.
Сатири спробував я, і ти вже сатириком, Тукко,
Дистихів спробував я, ти вже й елегіком став.
Що є найменшого, взяв я, — почав епіграми складати,
Але і тут мій почин дихать тобі не дає.
Зрештою, Тукко, скажи, чого ти не хочеш писати,
І, що немиле тобі, те хоч для мене зостав.

П Р И М І Т К И

I.

НА ОТРИСІ (стор. 7).

Отрис—гірський кряж Північної Греції, поблизу Ети, у Тесалійській долині. На північному похилі гори—містечко Тавмаке (од *thaumazein*—дивуватися), славне своїм краєвидом. З околиць містечка несподівано розгортається ціла панорама: долина Тесалії, море, скелі Евбеї та гірські пасма Тифреста, Олімпу й Парнаса.

ХІРОН (стор. 8).

Хірон — найзнаменитіший з кентаврів, фантастичного племені пів-людей, пів-коней, яким грецька уява заселила підгірря Тесалії в героїчну добу. Педагог (вихователь багатьох героїв) і ворожбит, музика й лікар, — Хірон, єдиний з кентаврів, перемиг змисловість і звірячу хіть свого племені. По смерті, взятий на небо, перетворився на сузір'я Стрільця.

Високий гребінь свій підносить Ета. Ета — високий гірський хребет на межі Середньої й Північної Греції. Один із шпилів хребта звався Руга і уважався місцем, де Геракл спалив себе на вогнищу.

Сім очеретин. *Fistula* або *Syrinx*, пастуша сопілка; складалася найчастіше в семи очеретин, одна одної коротших, вирівняних по верхній лінії і зліплених воском.

Вмить перетворений на мед Гімета. Гімет — гора поблизу Атен, вкрита запашним тім'яном і відома своїм медом.

НАВСИКАЯ (стор. 10).

Навсикая — найчарівніший з жіноцьких образів Гомерових поем. Зустріч Одиссея з Навсикаєю — у VI-й рапсодії „Одиссеї“.

ДІВА (стор. 11).

І землю грішну кинула Астрея: Астрея — Діва-Правда, що з кінцем золотого віку залишила землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви. Колос — головна зоря в сузір'ї Діви.

СКОРПІОН (стор. 12).

І Антарес як іскорка червона. Антарес — найбільша зоря в сузір'ї Скорпіона.

І друг Стрілець... див. примітку до сонета „Хірон“.

ГІЛЬГАМЕШ (стор. 13).

Герой глибокодумного Вавилонського епосу, знайденого і прочитаного коло п'ятидесяти років назад (1872 р., Джордж Сміт).—Цар Урука, велетень і вояк Гільгамеш по смерті свого приятеля Еабані тяжко замислюється над вічною загадкою життя й смерті. Блукаючи по світах, він прибивається на щасливий острів серед моря, де живе давній праведник Ут-Напіштим, вавилонський Ной, єдиний з людей, що врятувався з сім'єю під час всесвітнього потопу. Ут-Напіштим розповідає про потоп, про свій корабель, на якому він урятувався, про безсмертя, яким нагородили його боги. Він навчає Гільгамеша, як дістати овочів з дерева життя. Гільгамеш дістає ті овочі, але Змій підступається до нього: герой тратить свою здобич, і людський рід зостається смертним.

Прекрасний російський переклад поеми належить покійному Гумільову (Спб. 1919).

ЄГИПЕТ (стор. 14).

Дрімливий Ніл, окрадений Луксор. Луксор — сучасний посілок на руїнах давніх Єгипетських Фів (Теб), Луксорський храм — найкращий пам'ятник єгипетського будівництва.

ТЕЗЕЙ (стор. 15).

Тезей (власне: Тесей), один з найбільших грецьких героїв, син Атенського царя Егея, переможець Мінотавра на острові Криті. Він за допомогою клубка ниток, що дала йому царівна Аріядна („Аріядина нитка“), — пройшов у глибину знаменитого Критського Лабіринту і, убивши потвору, щасливо звідти вибрався. Одїзжаючи додому в Атени, взяв Аріядну з собою, але мусів покинути її, сонну, вночі, на острові Наксосі, — тема, яку так прекрасно в російській поезії розробили Брюсов (Тесей Ариадне, „Ты спишь от долгих ласк усталая“) та Сологуб („Сны внезапно отлетели“). Покинуту на острові царівну знайшов бог Вакх, і вона стала його безсмертною дружиною. Шлюбний вінець Аріяднин, подарунок Афродити, потім було перетворено на сузір'я („Північна корона“), — див. Овідій, Фасти (Календарь) III, 459—516.

ОЛЕКСАНДРІЯ (стор. 17).

Як Фарос твій, твій білий Гептастадій. Гавань давньої Олександрії утворювалася берегом материка, островом Фаросом і великим, сім стадій завдовжки (верста з чвертю приблизно), молот, так зв. Гептастадієм. На острові Фаросі стояв знаменитий Фароський маяк.

Пасатний вітер нам вітрило рве. Мова про постійні північно-східні вітри на Середземному морі, що в давнину звалися етесіями.

ТУРЧИНОВСЬКИЙ (стор. 21).

Епічний пиворіз, герой-вагант. Вагант — латинський термін для означення мандрівних школярів, від слова *vagare* — блукати.

КЛАСИКИ (стор. 22).

І ваше слово, смак, калагатія. Калагатія, від слів *kalós kai agathós* („прекрасний і добрий“) — одно з грецьких означень моральної досконалости та витончености культурної.

II.

БЕЗСМЕРТНІСТЬ (стор. 31).

Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад. Вечірня і ранішня пісня (*serena* і *alba*) провансальських трубадурів, здебільшого являють варіації двох елегій Овідія (*Amores* I, 6; I, 13).

ЕЛІЙ ЛАМІЯ (стор. 32).

Ще за дитинних літ бував я у Мессали. М. Валерій Мессала Корвін, промовець, учений дилетант і великосвітський поет часів Августа, круг якого, як і круг Мецената збиралися тогочасні поети римські.

І Галла смутна тіль. Корнелій Галл (69 — 26), основоположник римської елегії і перший намістник перетвореного на римську провінцію Єгипта. Обвинувачений за образу величності, покінчив життя самогубством.

Про інших поетів в Овідієвій автобіографії, стор. 55-56, рядки 41—54.

Лежить автограф двох Горацієвих од. До Елія Ламії адресовано дві оди Горація (I, 26; III, 17). Це ймення носив консул 2 р. по Хр. З цим-же ім'ям зв'язана цікава спроба відтворити образ римського аристократа нової формації, далекого від політики, дилетанта, мандрівника, колекціонера—у Анатоля Франса, в його „Прокураторі Юдеї“. Український переклад цього оповідання— „Пілат“— в ЛНВ 1908, IV, стор. 108-118.

III.

Дев'ять річей з різних поетів Риму, зібрані в третім відділі цієї книжки, становлять собою продовження моєї праці, розпочатої „Антологією римських поетів“ (в-во „Друкарь“, Київ 1920) і далеко ще не скінченої. Бо-ж навіть неповна, „в загальних рисах“, репрезентація латинської поезії вимагає ще цілого ряду перекладів з Лукрецієвої „Природи“ („De natura rerum“), „Енеїди“ Вергілія, „Метаморфоз“, „Календаря“ („Fasti“) та „Чорноморських посланнів“ Овідія, сатир Ювенала. З поезією Рима ми знайомі взагалі мало, і це значна прогалина в нашій перекладній літературі.

Правда, римська „Камена“ ніколи не досягла верховин елінської „Музи“: їй завжди бракувало безпосередности й самородної оригінальності останньої, і багацько тонких цінителів уважало її твори занадто штучними й холодними—пригадаймо хоч-би стрілу Тургенева на адресу „всієї латинської літератури, робленої й холодної, справжньої літератури літератора“,—але у нас, на наших літературних облогах, при повній майже нерозроблености поетичної мови, римські майстри можуть мати чимале значіння стилістичне. Ні для кого не секрет, що наші поети, за кількома нечисленними виїмками, дуже мало вчаться і дуже

мало працюють над технікою слова. Накинувшись на вільний вірш (*vers libre*), дуже небезпечний для стилю ще не викрісталізованого, як дикуни накидаються на шкляне намисто, імпровізуючи свої поеми і одразу, без оброблення подаючи їх до друку,—вони на корню підтинають всяку можливість дальшого розвитку поетичного стилю. В результаті — довга низка поем, позбавлених музичности, колориту, словесної економії, доброї синтакси, хорошого словника. Надто—словника, бо навіть приперчений неологізмами, фізичними й хемічними термінами, телеграфними скороченнями, лексикон багатьох молодих авторів не в силі приховати своєї погрозливої бідности. І тут, на мій погляд, праця над латинськими класиками та французькими парнасцями може нам у великій стати пригоді, звернувши нашу увагу в бік артистично-обробленої, багатої на вирази, логично спаяної, здібної передати всі відтінки думок, мови. В цьому перше оправдання такої праці перед лицем сучасности.

Додам до цього ще кілька слів про ту сучасність, що стільки про неї тепер говоримо й сперечаємось. Вимагаючи від поетів служби сучасному, чи-ж з'ясували ми, що тільки лірик-імпресіонист може дати нам відчуття тої хвилиної, що-раз далі пересовуваної грані між минулим і майбутнім, яку звичайно звемо теперішністю; що поет-епік, беручись за свої великі й малі полотнища, неминуче пише про минуле, — бо, як говорить один дотепний письменник, „поема вимагає певного віддалення, яке-б затирало деталі“, і „гору можеш охопити поглядом тоді, коли стоїш оддалік од неї, а не тоді, коли на неї лізеш“.

І далі — хіба минуле не звязано тисячою ниток з теперішнім і сучасним?

Я, наприклад, гадаю, що римські автори золотого віку цікаві для нас не тільки, як учителі стилю; але і як автори близькі нашій сучасності своїми настроями й чуттями.

Учасники великого революційного зрушення, вони теж приймали революцію, змінjali дорогу („веки“), з тривогою вглядались в майбутнє і заспокоєні, співали гімни новому порядкуві, вітаючи його як еру вселюдського щастя. Перечитуючи Вергілія й Горація, Тибула й Овідія, уважний читач легко розпізнає контури „вічної казки“, перипетії „давньої і що-раз нової історії“.

ОРФЕЙ і ЕВРИДИКА—з Вергілієвих „Георгік“ (стор. 35).

„Георгіки“ Вергілія („Поєма про хліборобство“) вважається найдосконалішим артистично його твором. Невеличка розміром (коло 2000 віршів) ця поєма писалася на протязі семи років (36—29 р. перед Хр.), — в добу загального, після громадянської війни, збідніння Римської імперії, коли Антоній одірвав од Риму східні провінції, Італія перестала одержувати азіатські податки, а громадська думка, ще недавно сприятлива фінансистам, спекуляторам та колоніальним багатіям, звернулася знов до ідеалізації старого патріархально-хліборобського Риму. Поворот до землі, до її здоров'я й родючости, став предметом модної проповіді й урядової турботи. Йдучи за течією, Вергілій став писати поєму „на злобу дня“. Але сам син хлібороба, людина, що живо відчувала сільську психологію і краєвид, він надав своєму сільсько-господарському трактатові піднесення й колориту, утворивши „національну поєму, що прославляла відродження народнього господарства“, „... безсмертний гімн плугові, що разом з мечем здобув римлянам Італію“ (Г. Ферреро, Величье и падение Рима, т. III, стор. 309).

Оповідання про Орфея та Евридику—це частина т. зв. Аристеєвого епізоду з IV-ої пісні поєми. Пастух Аристей, позбувшись бджіл, звертається до морського бога Протея з проханням зарадити його лихові. Протей замість ради

розповідає Аристеєві причину його нещастя: це кара за його злочин проти Евридики. Історики римського письменства вважають цей епізод, не дивлячись на окремі блискучі деталі (Орфей в пеклі, туга Орфеева) скомпонованим не дуже вдало. Пояснення цьому можна знайти в відомостях коментатора Сервія, що кінець IV книги дійшов до нас переробленим. Перша редакція містила хвалу Корнелію Галлові, елегічному поетові і покровителеві поезії (див. прим. до віршу „Елій Ламія“). Після самогубства Галла, Вергілій „з огляду на офіційний характер поеми, замінив цю похвалу епізодом про Аристея, але зробив це наспіх, що невігідно й відбилося на композиції“ (А. И. Малєин, „Золотой век римской литературы“, ПТГ. 1923, стор. 24).

Гебр, Стримон (нині Мариця, Струма) ріки на півночі Балканського півострова (Македонія, Тракія).

Пангей гора в Македонії. **Людвойовничого Реза**—тракійці. **Рез**—союзник троянців у Троянській війні, що явився з своїми сліпуче-білими кінями рятувати город.

Тенар—нині Матапан, мис на півдні Балканського півострова. Одна з його печер уважалася за ввійстя до аду, за неситу „пашу Плутона“.

Ереб, Тартар, Орк—ріжні означення підземного царства, перші—грецького, останнє—латинського походження.

Аверн—озеро в Кампанії на північ од Кум, вважалося одним із вступів до пекла.

Філомела—соловей, по імені мітичної царівни, що, спасаючись од переслідувань братових, ублагала богів перетворити її на пташку.

Танаїд—Дон, **Рифей**—Урал.

Українською мовою оповідання про Орфея та Евридику перекладав Й. Шухевич.

НА КОСТЯХ — З Вергілієвих. „Георгік“ I, 483 — 497 (стор. 39).

Один з ліричних одбігів Вергілієвої поеми, присвячений римським настроям по смерті Цезаря.

НА ОСТРОВИ ЩАСЛИВИХ. Епод XVI (стор. 40).

Вірш, характерний для ранніх настроїв Горація. Події 44 — 43 рр. (убивство Цезаря, другий триумвірат, цезаріанський терор проти всіх впливових людей республіканської партії, т. зв. проскрипції) застали поета в Атенах, де він закінчував свою освіту. Коли в Атени прибув Брут, Горацій, подібно до більшості молодих римлян, вписався до республіканської армії, а в жовтні 42 р. уже бився під Філіппами в Македонії, де розгромлено було всі головні сили республіканців. Вернувшись в Рим, по амністії, він вступив на службу до квесторської канцелярії. На цей час і припадають його перші спроби писати латинською мовою (по-грецьки він писав трохи раніше).

XVI епод складено дуже скоро по переїзді Горація до Риму: його дата 41 р. перед Хр. Настрій еподу нав'язаний міжусобною боротьбою в стані цезаріанців, інтригою родичів Антонія проти Октавіяна (майбутнього Августа). Звідси ці пророкування про загибель Риму від варварів, що мають скористати хатню борню римлян (пор. монголів в „Скифах“ Блока) і ця проповідь еміграції на острови щасливих (*ad insulas fortunatas*).

Літературна вартість еподу ослаблена надмірністю описових деталей та манірованою, надто вишуканою мовою, — „хибами, властивими молодому вікові“. (Малеин, Золотой век, стор. 42).

Ні царське військо грізної Етрури. Мова про царя Порсену, що приходив воювати Рим після вигнання звідти царської династії Тарквінів.

... зрадництво Алоброгів. Алоброги, гальське плем'я, приймали участь у змові Катіліни, 63 р. перед Хр.

... Матинські шпилі. Матин — гора в Апулії, на півдні Італії. Пад — По.

Церерин дар — хліб.

Аргонавти — грецькі герої, що на кораблі Арго їздили на край світа, в Колхиду, по золоте руно. Медея — дочка Колхидського царя, що, закохавшись в провідника Аргонавтів Ясона, допомогла йому те руно здобути. Коли Ясон покинув її, вона повбивала своїх дітей од нього, а сама перелетіла до Атен. В Атенах вона намовляла царя Егея убити сина Тезея і мусіла, не досягнувши свого, вертатися до Колхиди.

Розмір: непарні рядки — гексаметр, парні — ямбічний триметр. Схема:

‘ — — | ‘ — — ‘ — — ‘ — — ‘ — — | ‘ — —
— ‘ — — | — ‘ — — ‘ — — ‘ — —

НА ПОВОРОТ ДРУГА (стор. 44).

Вірша заадресовано до Помпея Вара, бойового товариша Горацієвого з 43—42 р. На той час, як Горацій повернувся до Риму одразу, — його товариш ще довго провадив боротьбу проти імперії під началом Секста Помпея і амністію одержав тільки коло 30 р., після остаточної перемоги Октавіяна (Августа).

Який це добрий бог вернув тебе квірита. Добрий бог — натяк на Августа. Квірит — громадянин, тобто: хто повернув тебе повноправним громадянином...

Покинув я свій щит... Горацій з усмішкою згадує свої республіканські пригоди: він уже встиг пристосуватися до нового політичного порядку. Людина твереза і зрівноважена, чужа фанатизмові останніх республіканців і

вотова примиритися з утратою давніх прав політичних, пін мав у собі „добрий ґрунт для вироблення нейтральних роглядів, що зглажували контрасти межі минулим і тепе-„ішнім“. „В нього рано вивітрилось те, що мовою людей рповажних“ зветься молодечими ілюзіями“. (Гревс, Очерки гим. землевладения, ст. 70).

На початку 30-х рр. представлений Меценатові—най-вірнішому й найдотепнішому з співробітників Августа, що протягом 10—15 років підготував громадську думку Рима до прийняття імперії,—Горацій непомітно втягується в його тонку як мережево ідеологічну роботу. Вже коло 30 р. Горацій вітає триумфи імперії, складаючи вірші на Актійську перемогу і здобуття Єгипту (Оди I, 37).

Пушкін, що взагалі тонко відчував Горація і між иншим переклав його оду „До Помпея“, не вірив словам римського поета про „нечесно кинутий щит“. „Анакреон уверяет“, — читаємо в черновій редакції „Египетских ночей“, — „что тартар его ужасает, но не верю ему так же, как не верю трусости Горация. Вы знаете оду его: „Ты помнишь час ужасной битвы“... Хитрый стихотворец хотел рассмешить Августа и Мецената своею трусостью, чтоб не напомнить им о другом“.

Та крізь ворожий тиск мене промчав Меркурій. Меркурія вважали покровителем поетів.

... жеребок Кипріянки (тоб-то: Киприди — Венери). Жеребком Венери звалася така комбінація косяшок, коли кожна з них падала одмінною стороною, і показання цифр було: I, III, IV, VI.

ФЛЕМОН І БАВКІДА — „Метаморфози“ VIII, 611 і далі (стор. 49).

Цілий гурт героїв зібрався в гостях у річного бога Ахелоя. Ахелой тільки що розповів про дивне походження

островів на його гирлі. Підіймається суперечка, в якій найзапальніше проти богів говорить Піритой, царь Лаптів: його батька Іксіона віддано в підземному царстві на страшну муку (прив'язано до колеса). Оповідання про Філемона й Бавкіду становить відповідь другого героя, богобоящого й розважного Лелега. В „Метаморфозах“, що уявляють собою *perpetuum carmen* — безконечний ланцюг байок, що одна за одну чіпляються — це звичайний композиційний засіб.

З сином своїм Атлантенком — Гермесом (Меркурієм).

Син Сатурнів до них промовляє — Юпітер.

ЖИТТЯ ПОЕТОВЕ — Трестії IV, 10 (стор. 54).

Tristia (Смутні пісні) — велика в 5 книжках збірка елегій Овідієвих, написаних на вигнання.

Знай, що однакова смерть консулів стріла тоді — 43 р. перед Хр., коли обидва консули не дожили до кінця своїх повноважень.

... рід наш поважний із кінників римських. Кінники — *ordo equester* — другий, після сенаторського, стан у римській державі. Овідій пишається своєю приналежністю до давнього всадницького роду, — за часів Августа кінництво давалося доволі легко на підставі маеткового цензу.

... збровносній Мінерві відданих — Овідій народився на другий день п'ятиденного свята Мінерви — 20 березня.

Вільної тоги наставдень для обох юнаків. Тогу дозволялося носити з 17 років; це був знак повноліття громадянського.

... широкий рубець пурпуровий — означав, що юнаки мають виступати кандидатами на магістратські посади.

Членом колегії трьох — членом „свирепой колегии, надзиравшей за тюрмами и творившей скорый, правый, но немилостивый суд над всяким уличным сбродом“ (Зелинский).

... та звузив я рубчик червоний. Одмовився од магістратської кар'єри. Курія — сенат.

Сестри... Аонські — музи.

Хутко Талія моя... Талія, одна з дев'яти муз.

І переможний їздець на моєму віку Олімпійський. Ігрища в Олімпії відбувалися через кожні 4 роки. Овідій помилково рахує — п'ять. Отже на заелання він пішов уже людиною літньою, 50 років.

Де Чорноморський бурун... Місцем заслання був г. Томи (нині Кюстендже, в Румунії).

На Геліконі мені місце почесне давш. Гелікон — гора муз в Середній Греції.

ДО ТУККИ — Марціялова епіграма XII, 44 (стор. 60).

.. каменам Апулії люблю, тоб-то люблю Апулійській творчості, вказівка на Горація, що був родом з Апулії.

Дистихів спробував я — тоб-то став писати елегічним розміром: гексаметр + пентаметр.